

Vanguardia? Hoxe?

Xurxo Borrazás

Formas de citación recomendadas

1 | Por referencia a esta publicación electrónica*

BORRAZÁS, XURXO (2012 [2010]). “Vanguardia? Hoxe?”. *Galicia Hoxe*. “Revista das Letras”: 814 (1 de abril), 1-8. Reedición en *poesiagalega.org*. *Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura*.
<<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/1435>>.

2 | Por referencia á publicación orixinal

BORRAZÁS, XURXO (2010]). “Vanguardia? Hoxe?”. *Galicia Hoxe*. “Revista das Letras”: 814 (1 de abril), 1-8.

* Edición dispoñíbel desde o 27 de marzo de 2012 a partir dalgunha das tres vías seguintes: 1) arquivo facilitado polo autor/a ou editor/a, 2) documento existente en repositorios institucionais de acceso público, 3) copia dixitalizada polo equipo de *poesiagalega.org* coas autorizacións pertinentes cando así o demanda a lexislación sobre dereitos de autor. En relación coa primeira alternativa, podería haber diferenzas, xurdidas xa durante o proceso de edición orixinal, entre este texto en pdf e o realmente publicado no seu día. O GAAP e o equipo do proxecto agradecen a colaboración de autores e editores.

01 ABRIL DO 2010 - NÚMERO 814

r d l

REVISTA
**DAS
LETRAS**

Vangarda? Hoxe?

Vanguardia? Hoxe?

Xurxo Borrazás

Xurxo Borrazás (Carballo, 1963) déixao claro desde a primeira frase: “Se hai un concepto [desprestixiado] é o da Vanguarda”. A partir de aí, o autor de títulos como *Cabeza de chorlito*, *Ser ou non* ou *Costa norte/ZFK* desenvolve unha trama de riscos e lucidez a través de dous escritores como Mario Levrero e Enrique Vila-Matas. O obxectivo último destas páxinas é adentrarse nunha cuestión sempre discutida –o valor da Literatura– que Borrazás debulla desde a perspectiva de que este debate abrangue “como se define, se manufactura e se vende iso que podemos chamar valor” pero tamén convencido de que “as guerras sempre as gaña a retagarda, gáñaas Vila-Matas e gáñanas as flores polinizadas, nin sequera os insectos que o fan”. Convencido tamén de que unha obra de vanguardia non lle pode gustar ao público maioritario, de que a Literatura non pode quedar nas mans dos “xuntaletas” e de que a arte arriscada non é social.

Se hai un concepto pasado de moda é o da Vangarda. Pasado de moda non é a palabra exacta, mellor “desprestixiado”, e que ademais desprestixia a quen o emprega. *Vangarda? Non, grazas.* A vangarda é a peste, unha doenza contaxiosa da que temos noticia pola Historia, entre as guerras mundiais, coma o fascismo ou a crise do '29, e que foi felizmente neutralizada e anulada. Quedan cepas illadas nos laboratorios das universidades e estúdanse a salvo de contaxio: o tempo e a sucesión de paradigmas protexen máis que as luvas e as mascararas.

En Galiza, a historiografía literaria liquida o tema con cincuenta páxinas de Manuel Antonio, e Amado Carballo para facer vulto. A partir de aí funciona con etiquetas cronolóxicas ou de grupo, diminuindo os autores en favor do “propósito común”: Brais Pinto, a poesía dos oitenta, a narrativa dos noventa... Coma se o sistema decimal fose consubstancial aos cambios estéticos. Prefírese falar de “experimentalismo,” nunca de vangarda, e así chegamos á des-paradigma-tización actual, vacinados contra a infección vangardista. Non sei se merecemos tanta saúde e tanta limpeza.

Laiábase Enrique Vila-Matas nun artigo xornalístico publicado en *El País*, do esquecemento que o sistema literario español, poderíamos engadir que non só o español, lles tributa a algúns escritores latinoamericanos, sinaladamente a Felisberto Hernández e a Mario Levrero, especialmente a este último, a quen el outorgaba un valor non moi inferior ao de Roberto Bolaño.

Para o gran público a figura de Mario Levrero, que ademais de escritor foi, entre outras cousas, cronista deportivo, é practicamente descoñecida e case esixe unha presentación. Trátase dun narrador uruguaio nacido en 1940, figura principal do grupo coñecido como “os raros”, e falecido en 2004, autor da triloxía: *La ciudad*, *París* e *El lugar*, de títulos como *La máquina de pensar en Gladys*, de fantásticos relatos como *Caza de conejos* ou *De las dificultades para encontrar un baño público* ou de *La novela luminosa*, publicada postumamente en 2005. Facemos nosa a consideración que Vila-Matas lle dispensa a este autor, no ronsel de Walser, Kafka, Lewis Carroll ou Beckett, emparentado con Cortázar ou Rubem Fonseca. Nós tamén pensamos que, cando mellor escribe, non lle anda lonxe a Roberto Bolaño, pero máis desigual e desolado.

A súa narrativa pode cualificarse como experimental, ou vangardista, con personaxes sós e escindidos, deslocalizados, que se moven en escenarios aparentemente rutineiros nos que o protagonista non consegue atopar significado ou base para a acción. Na literatura galega, Camilo Gonsar pódenos lembrar este tipo de escrita, ou Cid Cabido. En canto á prosa, vexamos o comezo de *Caza de conejos*, en tradución nosa:

“Fumos cazar coellos. Era una expedición ben organizada que capitaneaba o idiota. Tiñamos chapeus vermellos. E escopetas, puñais, metralladoras, canóns e tanques. Outros levaban as mans baleiras. Laura ía espida. Chegamos á fraga inmensa, o idiota ergueu unha man e deu a orde de dispersarnos. Tiñamos un plan completo. Todos os detalles foran previstos. Había cazadores solitarios, e había grupos de dous, de tres, de quince. En total eramos moitos, e ninguén pensaba en cumprir as ordes.”

A escrita non é lineal, nin segue unha lóxica convencional ou predicíbel, as asociacións son libérrimas. Diríamos que as frases, e sobre todo os parágrafos, parodian o estilo narrativo. De igual maneira, a realidade descrita parodia a realidade convencional. Os feitos, un por un, parecen dotados de lóxica e preséntanse con naturalidade. Todo parece algo, soa a coñecido e créanos a expectativa de que pode conducirnos a algures. Crémonos capaces de ir enchendo as zonas de indeterminación pero o gozo dos xogos lóxicos e a sintaxe elusiva e imaxinativa lévanos á cerna deste tipo de literatura: en que consiste ler? En que consiste observar e interactuar co mundo? Como distorsiona a mente as impresións sensoriais? Que papel xoga o azar neste proceso? E a cultura? Non se trata de literatura filosófica, nada máis oposto a iso. Fóxese do argumento como eixe vertebrador e a fondura dos personaxes, ou a reflexión teórica, desaparecen a favor do estrañamento, un abraio case infantil. Renunciemos a todos os matices e digamos que estamos diante dunha obra de vangarda.

[Política do bo gusto]

Agora é doado comprender a sorte destes textos e o status do seu autor, algo que Vila-Matas pasou por alto. O obxecto do seu artigo parece ser a difusión do autor, dar a coñecer as súas obras crendo que o esquecemento no que se achan é un capricho do destino, consecuencia do perfil baixo de Levrero, en realidade un pseudónimo de Jorge Mario Varlotta, ou ben explicábel polo feito de que os seus libros non fosen publicados por unha editorial potente, ou porque non se inclúsen nas correntes estéticas dominantes no seu tempo. Un erro en definitiva, un esvarón. Pero Vila-Matas escribe convencido de que se o gran público, ou unha boa porción do público ilustrado o coñecese, gozarían dos seus libros como o fai el. A calidade artística é, despréndese, un valor obxectivo. E está nas obras, é independente do tempo e de quen accede a elas. O valor dunha novela de Levrero, ou de quen sexa, segue a ser o mesmo se aparece nos libros de historia e nos manuais de literatura coma se non, se a len mil persoas coma se a len cen mil.

Non é así. Vila-Matas erraría se o crese así. O valor e o gusto teñen unha compoñente política indisputábel e Levrero, por exemplo, non cultivou a relación europea. Todos os autores do boom si, a maioría viviron, e algúns chegaron a morrer, aquí. Mesmo en Galiza, para “triunfar”, tampouco está de máis que a relación con Madrid sexa fluída. O valor pode ser un ente disperso, pero é físico, localízase, trabállase. A reivindicación que Vila-Matas fai de Levrero, como a miña, hai que vela coma un simple posicionamento nun debate, ou coma un desafío para iniciar un debate sobre o valor artístico, sobre como se define, se manufactura e se vende iso que podemos chamar valor.

O *valor*, noutra acepción, ten moito que ver co concepto de vangarda. Non só porque moitos dos vangardistas se enfronten á colectividade, naden contracorrente, padezan as malas críticas ou o silencio e acaben desequilibrados ou morrendo novos. O termo “vangarda” procede da estratexia militar e alí refírense a ela coma un corpo selecto, encargado de recoñecer e explorar o terreo descoñecido e levar a cabo unha serie de

accións puntuais que preparen o accionar do resto do exército. Un corpo de choque, conformado por xente intrépida que se move polo beneficio do conxunto, sen buscar o beneficio propio. Ten un comando táctico pero segue a estratexia xeral. O seu equipamento debe ser máis livián, sofisticado e de alto poder de fogo para a escaramuza e o golpe rápido.

Falamos de accións bélicas pero trasladar esta descrición ao campo das artes resulta acaído. O propio das vangardas é *desbrozar*, moverse na continxencia, arriscar o benestar propio e preparar o éxito da retagarda. A vangarda nunca triunfa e as medallas e condecoracións recíbeas de morta.

[Teoría da carambola]

Vila-Matas adobía a súa reivindicación de Levrero facendo do asunto cuestión decadentista e nacionalista, aparentemente desde unha crítica ao nacionalismo, só aparentemente, amosando un desdén dandy pola comunidade e polos contemporáneos. Así, referíndose ao autor uruguaio, fala do “duro desinterese español de agora cara ó mundo americano.” E máis adiante “deste país obstinado en repeler certos rexistros novos.” O autor español, ao seu xeito, arrima a brasa á súa sardiña e reivindicase a si mesmo asociando o seu nome ao dos autores que admira. Por suposto estes autores deben ser case descoñecidos, que non calquera os coñeza e poida citalos ou compararse con eles. Deben ser pezas de caza. El ve o que os demais pasamos por alto, é quen de recoñecer o extraordinario, o autor xenial, que non é o que arma barullo senón o discreto. Non sei se se capta a idea.

En teoría é un xeito enxeñoso de xustificar a súa “falta de sintonía” co gran público e de reafirmarse nela. Porque esa falta de sintonía, á que nalgúns medios e nalgúns editoriais chaman fracaso, é, en teoría, un ideal para autores como Vila-Matas. O que ocorre é que tamén pode ser algo máis sutil, porque Vila-Matas é en realidade un best seller *malgré lui*. O gran tema da súa literatura, xunto coa desaparición e o silencio, é a comunión cos autores que durante a vida *souberon canear o éxito*, xenios que viviron e morreron agochados e descoñecidos. A idea de que nun tempo e un lugar existise unha sensibilidade e unha intelixencia excepcionais que non fosen recoñecidas polo seu tempo e levasen unha vida anónima e rutineira é unha idea que atrae a Vila-Matas con paixón, coma unha pebida de ouro ou unha trufa a ras de chan. Querería abrir as veas e mesturar o seu sangue co deses artistas na sombra.

A reivindicación de Levrero, coma as que enchen o seu fabuloso *Bartleby y compañía*, ou a de Robert Walser en *Doctor Pasavento*, serían entón en realidade un xeito de pedir perdón, de compensar o seu desgraciado éxito e amosar a vergoña que esa vulgarización lle produce. Un éxito, o seu, que sería alleo aos aspectos literarios dos propios textos, obedecería a manobras editoriais, sería unha carambola.

Pero converterse nun autor de público amplo dá paso a sensacións encontradas. Vila-Matas está convencido de que el é un vangardista. Que outros o consideren apto para un público maioritario é un erro de vulto, pensa, pero el non está para apagar os lumes que outros prenden. Alá eles. Ese é un erro que a calquera lle cansa ter que desmentir. Por outra banda,

mesmo ten o seu punto divertido observar como os demais meten a zoca.

O que de verdade conta é que o valor dos seus libros é intrínseco, non depende do número de persoas que os merquen. Diso dependen outras cousas, certo, e o erro de que el teña éxito de entrada sorprendeuno, logo divertiuno, e finalmente aburriuno. Aburrírono as feiras do libro cheas de nenos e as entrevistas de bolseiras en xornais de provincias, ou os comentarios tópicos e anódinos dos lectores e lectoras: “Que fixen eu para merecer este público?” dise. Aburriuno que o cualificasen como best seller de calidade e aburriuno que o chamasen para ir falar aquí e acolá, non só de literatura. “É todo un malentendido” quería berrarlles, “Como é posíbel que non vos deades conta? Trabucádesvos de persoa”, coma o protagonista da Vida de Brian tentando ceibarse dos seus discípulos fanatizados. Pero co paso do tempo, mira ti, o rocambolesco da situación comezou a facerlle grazas. O dobre xogo do personaxe público e o da vida privada resultáballe literario. E hoxe canto máis aumentan as súas vendas, canto máis se agranda o malentendido, máis grazas lle fai.

Nos momentos malos débátese entre a consideración de que o seu éxito, comparado cos éxitos fabulosos, os das novelas millonarias, non pasa de ser modesto. Xa postos... Pero esa ansia entúrbase coa consideración de que todo éxito público, aínda que sexa modesto, para un autor vangardista representa un fracaso. El, intimamente, ten dúbidas sobre a súa condición de creador de vangarda: nin morreu novo nin é alcohólico nin drogadicto nin promiscuo nin aventureiro nin revolucionario nin ama o exceso nin está disposto a levar as situacións ata o límite sen importarlle as consecuencias. Sabe que as consecuencias, por moi lonxe que un as lance, sempre rebotan, o mellor é estudar as súas traxectorias e anticiparse a elas.

[Quen é o inimigo]

Vila Matas non é vangardista, é un autor *literario*, un prestidixitador da lingua, capaz de vivir cun pé no *élan* desenfreado e outro pé no mercado. Certo que na súa prosa, por outra parte impecábel, están redondeadas todas as arestas, ignoro se para non facer dano ou para non *facerse* dano: a mente esvara masaxeada por esas superficies lisas, cando a vangarda é o corpo que primeiro se enfronta co inimigo. Que horror, toda esta terminoloxía de combate e armas. Nunha entrevista recente el declaraba que agora é “impecábel”, pero a nós séguenos a parecer “impecábel”. Di que agora é “realista”, mais decontado apostila “dun realismo interior, persoal”. E iso que vén sendo? Con todo, é sen dúbida un dos nosos preferidos entre os escritores españois contemporáneos, recomendamos a súa lectura.

Non nos gusta, porén, que desde a súa atalaia do máis listo da clase mesmo se compadeza, escaso de humor, dos que non acadan o seu estado de flotación hipnótica entre o tormento prometeico e a lista dos máis vendidos:

“É coma se a Levrero nos dese por depositalo no lugar dos camiños mortos do seu admirado Burroughs,” escribe. “Xa se sabe, ese lugar de

espellos cóncavos e de fantasmas que viven en dimensións paralelas e aos que Levrero trataba con familiaridade.” Velaí a marca da casa, ese intelixente “Xa se sabe”.

Pobre Levrero, pensará Vila-Matas, lonxe do parque de atraccións de Europa e do mercado da cultura e da presenza pública dos intelectuais. Que triste que tivese que perder estas marabillas quen tanto as merecía! Pois non. Acouga, Vila-Matas. Levrero, coma tantos outros dos que ti escribes, non morreron necesariamente angustiados por seren ignorados e esquecidos. Probabelmente tampouco agradecerían efusivamente os teus esforzos por sacalos a flote e abrillantar a súa memoria. Algúns pode, pero todos non.

En *A novela luminosa* ironiza sobre quen, inxenuamente, cre que nas carreiras literarias “abonda co mérito, descoñecendo que na carreira literaria, coma en toda carreira, todo é maiormente cuestión de política, ou de mafia”. Referíase a Rosa Chacel, de quen lle entusiasmaba *Memorias de Leticia Valle*, e criticaba que a autora violentase “o seu talento e a súa modalidade natural, que a levarían a manterse voluntariamente na escuridade, entregada ás letras por unha simple necesidade espiritual, ou vital”. Esa traizón de “querer poñerse a ton con algunha moda”, dera paso a “enxendros” falsos como *Barrio de maravillas*.

[Facer historia]

En Galiza estes mecanismos de forzamento da natureza propia son tan presentes, e transparentes, ofrécese como flores abertas tan tentadoras que resulta difícil non contribuír, mesmo involuntariamente, a polinizalo todo: a relación persoal, os premios, o *quid pro quo*, a indulxencia a prol do *facer país*, o grupo poético, a dependencia do ensino, o respecto cego e absoluto, o entrenzamento dos destinos da literatura e a lingua, a accesibilidade á escala que se deriva das dimensións do noso sistema, a novela de xénero, ou didáctica, ou de tese, ou de argumento... as columnas xornalísticas para criticar a fame no mundo ou saudar a chegada do outono: o rumor baleiro destas plumas inocuas é un barullo silenciador das voces que din algo. En xeral padecemos de bos modais que o enmerdan todo. Que terán que ver esas caricias coas feridas da arte?

Algúns destes xuntaletas fano ben, tan ben que un exclamaría, coma Baudelaire no Salón de 1845: “É desolador! A xente pinta cada vez mellor!” Pero non se trata xa de xogar, senón de construír, de crear valor, de facer historia. Por que non paramos de facer historia? En Galiza ou es un atleta capaz de vivir no aire, ou te consumes na marxinalidade ou acabas pousando na miríade de flores abertas que salferen o noso prado. E socialmente é bo, pero a arte arriscada non é social. A arte e a convivencia amábel, como a arte e a pureza, son incompatíbeis. Querer facelas compatíbeis condúcenos ao que Joyce chamaba, falando de Irlanda, a *hemiplexia da vontade*.

Quen se sabe vangarda, coma Levrero (malia que *A novela luminosa* a rematou cunha bolsa da Guggenheim Foundation),

o “valor” é unha milonga, goza da súa ousadía e do seu equipamento livián e sofisticado, explora o terreo descoñecido e sabe que non vai durar. As guerras sempre as gaña a retagarda, gáñaas Vila-Matas e gáñanas as flores polinizadas, nin sequera os insectos que o fan. Na retagarda gáñase bocexando, a diferenza entre gañar e perder non é grande porque todo se atempera cos recontos de vítimas e os tratados internacionais, o que conta é a intendencia e manter as canles de aprovisionamento abertas. Na vangarda, pola contra, un sabe perfectamente se gaña ou perde. A retagarda é unha chaira e a vangarda é un abismo no que todo é diferenza.

A poboación civil ten por forza que recear da vangarda porque esta se expresa por medio da provocación irada, o risco e a contenda. Aínda que nominalmente pertenza ao noso bando, a vangarda entra en contacto co inimigo, ten un aquel co inimigo. Os seus golpes abalan entre a acción guerrilleira e o atentado terrorista. No caso da literatura é lóxico que a maioría non pelexe por mercar os libros máis ousados, e serve de pouco reivindicálos. Unha obra artística de vangarda non pode gustarlle ao público maioritario porque vai contra el, e se lle gusta, non é vangarda. Vila-Matas sábeo e a conciencia atorméntao. Sabelo todo sobre música non equivale a ser músico. Mesmo sendo músico, as nosas preferencias non sempre nos emparellan cos nosos preferidos. En ocasións un ten que limitarse a poñer os discos no guateque mentres as parellas bailan ou se abrazan en cada esquina. Estes, polo xeral, non teñen idea de música. Que puta é a vida ás veces!

O dito. Se o que se quere é nadar e máis gardar a roupa, Vila-Matas faino con estilo. Cando traga auga, o cloro amárgalle e próelle por dentro. Con todo, polo menos, nada.